

ERZİNCAN ATASÖZLERİNİN COĞRAFİ ANALİZİ

Adem BAŞIBÜYÜK*

Erdal AKPINAR**

ÖZET

İnsanoğlu üzerinde yaşadığı mekân ile karşılıklı etkileşim halindedir. Bu etkileşim sürecinde çevresel şartlar insan hayatını çeşitli şekil ve boyutlarda etkilerken, insan da çevreyi değiştirmekte veya kendi yararına uygun hale getirmeye çalışmaktadır. Çevresel şartlar yüzyıllardır insanlar üzerinde beslenme kalıplarından giyimlerine, günlük davranış biçimlerinden yaşadıkları meskenlere, inanç biçimlerinden sanat ve kültürlerine kadar çok çeşitli yönlerden belirleyici olmaya devam etmektedir.

Atasözleri de çoğunlukla çevre-insan etkileşimi sürecinde insanların tecrübeleri ile ortaya çıkardıkları maddi olmayan kültür belgeleridir. Doğruluğu toplumca kabul gören çeşitli tavsiye ya da mesajların işlendiği atasözlerinde temel hedef, hatırlamayı kolaylaştırma, kalıcılığı sağlama, dinleyici üzerinde etkili olma ve az sözle çok şey anlatmadır. Dünyanın hemen her yerinde kullanılan atasözlerinin bir kısmı evrensel özellikte tüm insanlara yönelik mesajlar içerirken, önemli bir kısmı ise yerele hitap etmektedir. İlk kullanılışları ve nesiller boyu aktarımları uzun gözlem ve deneyimlerle mümkündür. Bu gözlem ve deneyimler yağış, sıcaklık ve rüzgâr gibi bir iklim elemanı olabileceği gibi, dağ, tepe, ağaç, su veya bir doğa olayı ya da herhangi bir insan faaliyeti olabilmektedir. Atasözlerinden bir kısmında bahse konu olan olay doğrudan anlatılırken, çoğu zaman ifadede bir dip anlam söz konusudur. Çalışmamızda Erzincan ve çevresinde kullanılan atasözleri coğrafi özellik taşımalarına göre ele alınıp analiz edilmiştir.

---

* Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi, Beşeri Coğrafya, abbuyuk@yahoo.com.

**Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Erzincan, coğrafi, kültür.

GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF PROVERBS OF ERZINCAN

ABSTRACT

Human being is in interaction with the place on which he lives. This interaction appears, in the way that environmental conditions determine and direct human life, human gives his environment a shape and predispose it in favour of himself. Environmental conditions have long had a significant impacts on human varying from dietary forms to wearings, daily behavioral forms to habitats, beliefs forms to art and culture, in various way.

Proverbs are non-materialistic cultural documents that human has brought out with his experiences in the course of interaction of human with his environment. In the proverbs, the truths of which are approved by society, in which recommendations and messages are processed, the main target is simplifying comprehension, keeping permanence, affecting listeners and telling more with less. The proverbs used in all over the world consist of universal messages for human, whereas a great part are limited to local. Initial usage and transfer through generations are possible with long observations and experiences. These observations and experiences may be weathering events such as rain, heat, wind or natural marks such as mountain, hill, tree, water, or a human activity. In some proverbs, while the event is told directly, there is a deep meaning in statement. In our study, the proverbs of Erzincan and its surroundings are analyzed as to their geographical features.

Key Words: Proverb, Erzincan, geographical, culture.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Giriş

Toplumların geçmiş yaşantıları ile ilgili bilgiler, sonraki nesillere aktarılan maddi ve maddi olmayan kültürel değerlerden elde edilir. Maddi kültür belgeleri kıyafetler, farklı amaçlarla kullanılan araç-gereçler ile bina vb. çeşitli yapılardır. Maddî olmayan kültür belgeleri ise folklor, halk şarkıları, masallar, inançlar, atasözleri, alışkanlıklar, gelenekler ve toplumsal normlar gibi çeşitli değerlerden meydana gelir. Yazılı ya da sözlü olarak geleneğin bir parçası halinde nesilden nesile aktarılan (Tümertekin, Özgüç, 2002, 136) ve çoğunlukla halk kültürü kapsamında ele alınan bu değerler, toplumun çeşitli özelliklerini ortaya koymak bakımından son derece önemlidirler. Maddi olmayan kültürel aktarımlardan biri durumundaki atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri tecrübe ve denemelere dayanan düşüncelerden doğmuşlardır (Aksoy 1991, 15). Bu sözler toplumların geçmiş dönemlere ait engin tecrübe ve düşüncelerinin sağlam bir mantık süzgecinden geçirildikten sonra, söze dönüştürülmesidir (Alkaya 2001, 89). Türk Dil Kurumuna ait Türkçe Sözlükte atasözleri; *uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş, halka mal olmuş, kalıplaşmış ifadeler* şeklinde tanımlanmaktadır (TDK 1988, 155).

Atasözleri, ilk defa kim tarafından ve ne zaman ortaya atıldıkları bilinmeyen, toplumların asırlar boyunca karşılaştıkları olaylardan ilham alarak ortaya çıkardığı, benimsediği ve kendilerinden sonra gelecek kuşaklara devrettikleri öğütlerdir (Yaşar -Yaşar 2007, 95). Hemen her toplumda var olan atasözleri, halk kültürünün bir yansımasıdır. Uzun devreler boyunca ve fazlaca bir değişikliğe uğramadan çoğunlukla sözlü olarak sonraki kuşaklara aktarılırlar.

Asırlarca halkın felsefe eleğinde elenmiş, toplumca denetlenerek doğruluğu kabul edilip benimsenmiş atasözlerinin aynı zamanda anlatım gücü arttırılmış, cümle yapısı bakımından daha mükemmelleştirilerek söylenmesi ve akılda kalması kolaylaştırılmıştır. Çoğunlukla cümle biçiminde bir yargı anlatan, söyleyiş açısından daha etkili ifade ve anlatımı hedefleyen atasözleri, konuşma sırasında yeri gelmeden söylenmez (Altun 2004, 79). Bu sözlerin sıkça kullanılma nedeni ise, çok kısa ve az sözle örnek göstermek, birilerine öğüt vermek, ifadeye güç katmak, düşüncelere kanıt bulmak, görüşleri daha açık, daha kısa ifadeyle ortaya koymaktır (Yasen 2006, 8). Önceki kuşakların yaşam şartları ve gelenekleri hakkında dilsel imgeler içeren atasözleri ve deyimleri incelemek suretiyle, kültür tarihi açısından pek çok aydınlatıcı bilgiye ulaşılabilmektedir (Sağlam 2001, 45).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Toplumların uzun süren gözlem, deneme ve tecrübeleri sonucu ortaya çıkan atasözleri, insanın içinde yaşadığı çevrenin geçmiş ya da bugünkü özelliklerinin açıklanabilmesi bakımından son derece önemlidir. Gerçekten de coğrafi bir çevrede yaşayan insan çoğu zaman onun doğal süreçlerinin denetiminde faaliyet gösterir ve mücadele eder. Giyeceğinden yiyeceğine, barınacağı yerden davranış biçimine kadar çevresel faktörler insan hayatı üzerinde belirleyici olur (Doğanay 1999, 49). İnsanoğlu bir taraftan çevrenin etkisine maruz kalırken, diğer taraftan da yeryüzünde var olduğundan bu yana çevresel sorunlarla başa çıkmanın veya doğal ortamı şekillendirip kendi yararına kullanmanın çabası içindedir.

Bilindiği üzere bilimlerin evrensel ortak özelliklerinden biri de insanlık tarihinde öne çıkmış olan insan-doğa ilişkisini uygun ve anlaşılır düzeylere indirgemedir (Girgin 2001, 130). Bu bakımdan coğrafi çevre şartlarına bağlı olarak şekillenen ve günümüze kadar kullanılagelen atasözlerinin insan-mekân ilişkisinin ele alındığı coğrafi bakış açısı ile analiz edilmesi son derece önemlidir.

Çalışmamızda Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer alan, konumu itibariyle doğal ve sosyokültürel şartlar bakımından bir geçiş sahası durumunda olan Erzincan'da kullanılan atasözleri coğrafi açıdan değerlendirilecektir. Araştırma kapsamında daha önce Afyon (Yazıcı ve diğ., 2005) ve Çanakkale (Yaşar-Yaşar, 2007) illeri için yapılmış olan benzer çalışmalardan da yöntem olarak yararlanılmıştır. Türkiye ölçeğinde yapılan araştırma ve derlemelerden atasözlerinin yerel olabileceği gibi, geniş bir bölge, hatta tüm ülke genelinde kullanılabildikleri anlaşılmaktadır. Hatta yazılı kaynaklarda ülkemizdeki atasözlerinin önemli bir kısmının Türk Dünyasının farklı bölgelerinde farklı dil yapıları ile günümüzde varlıklarını sürdürdüğüne işaret edilmektedir. Bu bakımdan atasözlerinden bazılarının yerel şartlara bağlı olarak ortaya çıkıp kullanıldığı, bazılarının ise genele hitap edecek tarzda çeşitli toplumsal kurallara açıklama veya düzen getirmeye yönelik olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Çalışmamızda araştırmacılar (Albayrak 1983, Bayraktar 1994, Ballı 1995, Sarıçiçek 2004) tarafından Erzincan ili genelinde derlenen atasözleri, coğrafi nitelik taşıma durumlarına göre değerlendirmeye alınmıştır. Bu atasözlerinden bazıları yukarıda da belirtildiği gibi ülkemizin farklı bölgelerinde de kullanılmaktadır. Ancak farklı bölgelerde de bilinen ve köken olarak nereye ait olduğu tam olarak tespit edilemeyen atasözlerinin analizi, Erzincan'ın coğrafi yapısına göre izah edilmeye çalışılmıştır. İncelemeye dahil ettiğimiz bir kısım atasözlerinin Erzincan dışında da kullanılıyor olması, onları Erzincan'da insanların zihinsel alt yapısında nasıl algılandığına ve çağrışım alanlarının neler olduğunu tespit etmemize engel değildir. Bu

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

anlamda her yörede kullanılan atasözlerinin hem milli ve genel, hem de yöresel çağrışımları bulunmaktadır. Herhangi bir yörede yaşayan topluluğun kelimeleri ve kalıp ifadeleri algılayışı ve değerlendirişi sonuçta yaşadığı dünyaya, sosyal şartlara ve coğrafyaya göre değişmektedir. İşte bu genel ve yaygın atasözleri, Erzincan'da nasıl algılanmakta ve coğrafi olarak ne gibi çağrışımlar yapmaktadır? Çalışmada cevabı aranan sorulardan biri de budur.

Erzincan'ın Genel Coğrafi Özellikleri

Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeybatısında, Yukarı Fırat Bölümünde yer alan Erzincan, çeşitli ortam özellikleri bakımından bölgenin diğer kesimlerinden ayrılmaktadır. Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin birbirine yakınlaştığı bir konumdaki Erzincan, bölgesel bir geçiş sahası durumunda olmanın yanında, aynı zamanda kuzey-güney ve doğu-batı yönlü ulaşım güzergâhları açısından da tarihî devrelerden beri önemli bir konuma sahiptir.

Toros dağlarının kuzeyindeki Munzur Dağları ile Kuzey Anadolu dağlarının güneyini meydana getiren Esence, Çimen, Karadağ ve bu dağların kollarının yer aldığı Erzincan, ülkemizin en dağlık ve engebeli illerinden biridir. Dağlık kütlelerin yükseklikleri yer yer 3000 metreyi geçmektedir (Munzurlar- Akbaba tepe 3462 m, Esence dağları-Keşiş dağı 3549 m, Karadağ-Köhnem dağı 3045 m). Jeolojik bakımdan farklı yapıdaki Munzurlar ile kuzeydeki Esence ve Karadağ kütlelerini yörenin ana akarsuyunu oluşturan ve derin vadiler meydana getiren Karasu ırmağı ayırır. Sansa ve Kemah boğazları gibi derin vadiler, tarihi devrelerden beri doğu-batı yönündeki ulaşımı kolaylaştırmışlardır. Karasu ırmağının keskin bir dirsek yaparak güneye yöneldiği Kemaliye ve çevresinde de derin boğaz vadiler ortaya çıkmıştır.

Kuzeybatıdan doğuya doğru devam eden Kuzey Anadolu Fayı, Erzincan ovasının oluşumu ve tektonik gelişiminde belirleyici olmuştur. Türkiye'nin aktif deprem alanlarından biri olan Erzincan ovası, ilin en yoğun nüfuslu kesimidir. Doğudaki Tercan ovası diğer geniş düzlüktür. Erzincan ve Tercan ovaları dışında arazinin engebeli olduğu ilin diğer kesimlerinde, araziden yararlanma güçleşmektedir. Yüksek eğim değerlerinin yanında, toprak verimliliğinin düşük olması ve akarsuların derinlerde kalması gibi nedenlerle cumhuriyet döneminde nüfus artışı ile birlikte geçim zorlukları kendini göstermiş ve ilden dışarıya yönelik göçler yaşanmıştır.

Karasal iklimin şiddetle hüküm sürdüğü Doğu Anadolu'da, İç Anadolu ve Trakya düzlüklerinde olduğu gibi geniş sahalarda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

birbirine çok az benzeyen iklim karakterleri yerine, arazinin uzanışı ve şekli ile ilgili olarak, dar sahalarda değişen büyük iklim farklılıklarına rastlanır (Akkan 1963, 79). Karasal iklim şartlarının egemen olduğu bölgede derin vadiler içerisinde yer alan yerleşmelerde özellikle Erzincan, Kemah, İliç ve Kemaliye’de bölgenin doğusundaki illerden farklı olarak sıcaklık değerleri yüksek, yağış değerleri ise düşüktür. Yüksekliğin arttığı arazinin daha sadeleştiği doğudaki Tercan, Otlukbeli ve Çayırılı ile kuzeybatıdaki Refahiye’de sıcaklık değerleri düşük, buna karşılık yağış değerleri yüksektir. Yörede bölgenin diğer kesimlerine göre çok şiddetli olmamakla birlikte karasallık hâkimdir. Yıllık ortalama yağışın 378 mm olduğu Erzincan ovasında, yıllık ortalama sıcaklık 10,7 °C, ortalama düşük sıcaklık ise 5°C’dir. Sosyoekonomik hayatı etkilemesi bakımından Erzincan ovasında yılın 46 günü yer karla örtülü durumdadır (Tablo 1). Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu değerler yüksekliğin 1200 m olduğu çevredeki dağların dulda oluşturduğu Erzincan meteoroloji istasyonu ölçümleridir. Ova dışına çıkıldıkça karasallık şiddetlenmekte, özellikle kış şartları daha da zorlaşmaktadır. Örneğin, Refahiye’de karın yerde kalma süresi Erzincan ovasının neredeyse iki katı (84 gün) kadardır.

Tablo 1. Erzincan’da Ortalama Sıcaklık, Düşük Sıcaklık, Yağış ve Karla Kaplı Gün Değerleri (1929–2008).

Aylar	Ortalama Sıcaklık (°C)	Ortalama Düşük Sıcaklık (°C)	Ortalama Yağış (mm)	Ortalama Karla Kaplı Gün Sayısı
Ocak	-3,4	-6,4	27	16,8
Şubat	-1,7	-5,4	30,6	13,4
Mart	3,7	-0,7	41,4	5,1
Nisan	10,5	5,2	53,6	0,1
Mayıs	15,5	9,0	50,8	0
Haziran	19,7	12,7	30,8	0
Temmuz	23,8	16,1	11,5	0
Ağustos	24	15,7	6,9	0
Eylül	18,9	10,8	14,9	0
Ekim	12,2	6,2	41,5	0,2
Kasım	5,4	0,6	37,2	1,8
Aralık	-0,4	-3,7	31,4	8,6
Yıllık	10,7	5,0	378	46

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü kayıtları.

Doğal bitki örtüsünün genel olarak step türlerinden meydana geldiği Erzincan’da, kuzeyde Refahiye ve çevresinde olduğu gibi yer yer ormanlık alanlara da rastlanmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Fizikî coğrafya şartlarından engebeli yeryüzü şekilleri ve karasal iklim şartları, yöre nüfusu için çoğunlukla doğal şartlarla mücadele etmeyi gerektiren bir hayat tecrübesinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle geçimin toprağa bağlı olduğu devrelerde, insanların sosyokültürel yapısına bu genel manzaranın etkisi büyük olmuştur.

Erzincan, Anadolu'nun yerleşmeye açılmasından bu yana farklı devlet ya da topluluklar tarafından iskân edilmiştir. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, tarih boyunca Doğu Anadolu'yu batıya bağlayan önemli yol güzergâhlarından biridir.

İklim özelliklerinin yanında, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin birbirine yaklaştığı konumu ile bir geçiş sahası üzerinde bulunması, Erzincan'ın sosyoekonomik şartlar bakımından da çevresine göre farklılaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Erzincan ovası gibi çevreden göç alan kesimlerde kültürel bir kaynaşma ortaya çıkmış, bu özellik ilin folklorik yapısında da kendini göstermiştir. Kültürel çeşitliliğin nedenlerinden birisi de her yıkıcı deprem sonrasında nüfusun dışarıya göç etmesi ve bir müddet sonra ilin çevreden göç almış olmasıdır. Gerçekten de büyük yıkıcı depremlerden sonra, il dışına yönelen göç dalgasını dışarıdan gelen göçler izlemiştir.

Kuzey ve güneyden dağlık kütlelerin kat ettiği ilde nüfus daha çok vadi tabanları ve yamaçlarda toplanmıştır. 2007 yılı adrese dayalı nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam 210645 nüfusun 97414'ü köylerde, 113231'i ise il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Aynı nüfus sayımında Erzincan km² ye düşen 20 kişi ile Tunceli'den sonra Türkiye'de en düşük nüfus yoğunluğuna sahip ikinci il durumundadır. İlin çok belirgin olan dışarıya göç verme özelliği kültürel yapıda da hissedilmektedir. Gerçekten de Erzincan kaynaklı mani ve türkülerde göç ve kavuşma teması yoğun olarak işlenmektedir. Özellikle ilin batısındaki Kemaliye ilçesinde çevresel şartların kültür yapısı üzerindeki etkisi çok belirgindir. Geçmiş dönemlerde yeryüzü şekillerinin insan hayatını güçleştirmesi, göçler ve ulaşım zorluklarının yön verdiği insan davranışları günümüze zengin bir kültür ve folklor mirası olarak kalmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Erzincan İlinde Coğrafi Anlam Taşıyan Atasözleri ve Analizi

a. İklim Özellikleri İle İlgili Atasözleri

1. Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır
2. Hakkın işine, dağın karına karışılmaz
3. Kış olmaz ise yaz da olmaz
4. Mart bacadan baktırır, kazma kürek yaktırır
5. Yap evini yazdan, yık evini yazdan
6. Yağmurlar yağdı, yarıklar kapandı
7. Baktın kar havası, eve gel kör olası
8. Kar yağdı ki ayaklarımız üşüye
9. Kış uzun, kıyamet uzun
10. Yel önünün yağmuru
11. Vücutta baş, temelde taş
12. Yedi dağa, bir bağa (yağar)
13. Demir nemden, insan gamdan ölür
14. Allah dağına göre kış verir
15. Dağına göre kar yağar
16. Gök ağlamayınca, yer gülmez
17. Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden
18. Gökten ne yağdı da yer kabul etmedi
19. Mart ayı, dert ayı
20. Yağmurdan sonra ekilen darıdan, erinden sonra kalkan karıdan hayır gelmez
21. Martta merak, aprilde terek
22. Mordirek geldi yakın, ağaçlar çiçeğin sakın

Erzincan'da iklim ile ilgili kullanılan atasözleri, genellikle bölgenin iklim özelliklerini yansıtabilecek tarzda problem oluşturacak atmosfer olaylarını açıklamaya yöneliktir. Bunun yanında, atmosfer olayları referans gösterilerek insanlara öneri ve mesajlar da verilmektedir.

Karasal iklim şartlarının egemen olduğu bölgede kış mevsiminin uzun sürmesi ve zaman zaman ilkbahar ortalarına kadar sarkması, sosyoekonomik hayatı olumsuz yönde etkilediğinden halkın tecrübeleri de bu yönde yoğunlaşmıştır. Gerçekte bazı kesimlerde karın yerde kalma süresinin 84 güne kadar uzaması toplumsal hayatı derinden etkilemekte ve birtakım sosyoekonomik ve sosyokültürel faaliyetler buna göre özellik kazanmaktadır. Bu mevsim süresince

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

yaşanan düşük sıcaklıklar ve kar yağışları, insanlarda kaygı oluşturmanın yanında, günlük davranışları ve insan ilişkilerini de belirleyici olmaktadır. Kış mevsimi özellikle kırsal bölgelerde insanların birbirleri ile yoğun bir iletişime girdiği ve halk kültürünün önem kazandığı bir devredir. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi bu mevsimdeki köy sohbetleri türkülerin, atasözlerinin, şiir ve deyimlerin dolayısıyla yöresel folklorun şekillendiği kış aktiviteleridir. "Kış uzun, kıyamet uzun", "baktın ki kar havası, eve gel kör olası", "kış olmaz ise yaz da olmaz", "yap evini yazdan, yık evini yazdan", "kar yağdı ki ayaklarımız üşüye", "hakkın işine, dağın karına karışılmaz", "Allah dağına göre kış verir" şeklindeki atasözleri yörede kış mevsimine atfen ortaya çıkmışlardır.

Kış mevsiminin etkilerinin mart ve nisan ayına kadar sarkması, bu aylara yönelik atasözlerinin karasal iklim bölgelerinin genelinde olduğu gibi Erzincan'da da fazlaca kullanılmasına neden olmuştur. Mart ve nisan ayları geçim faaliyetlerinde tarım ve hayvancılığın ön plânda olduğu devrelerde halkı her zaman kaygılandırmıştır. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi ailelerin yazdan depoladıkları ürünlerinin hızla azalmakta oluşu, ikincisi ise bahar mevsimi sürecine girilmiş olmasına rağmen, kış şartlarının etkilerinin devam ediyor olmasıdır. Kutupsal hava kütlelerinin kuzeye doğru çekilmesine rağmen, zaman zaman güneye doğru sarkması mart ve nisan ayı başlarında soğuk hava şartlarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Sıcakların artmasının ardından ortaya çıkan bu beklenmedik durumlarda özellikle meyveler ciddi zarar görebilmektedir. "Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden" atasözü bu kaygıyı en güzel şekilde açıklar. Yine Nisan ayı başlarında don olaylarının sık sık etkili olması meyvelerin çiçek açtığı dönemlere denk gelmekte ve bu durum ürün rekoltesine ciddi zarar vermektedir. Dolayısıyla sıcaklık değerlerinin mart ayı içerisinde sık sık 0 °C'nin altına düşme ihtimali insanlarda zarara uğrama kaygısı oluşturmuştur. "Mordirek* geldi yakın, ağaçlar çiçeğin sakın", "mart bacadan baktırır, kazma kürek yaktırır", "martta merak, aprilde terek", "kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden", gibi atasözleri bu aylarda yaşanan sıkıntıları tanımlamaktadır.

"Gök ağlamayınca, yer gülmez" atasözü yeryüzü için yağışın ne denli önemli olduğunu anlatırken, "yağmur yağdı, yarıklar kapandı" atasözü ise kuruyup çatlayan toprakları yağmurun

---

* Mordirek; Erzincan ve çevresinde ağaçların çiçek açtığı nisan ayı içerisinde görülen ve soğuk etkisi ile çiçeklerin dökülmesine sebep olan fırtınaya verilen isimdir (Tombul 2007).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kapattığını vurgulamakta, aynı zamanda yağışların yeryüzündeki birçok sorunu ortadan kaldırdığı mesajını vermektedir.

“Vücutta baş, temelde taş” şeklinde kullanılan atasözü ise toprak ve taşın bir arada kullanıldığı bölgenin kırsal meskenlerinde meskeni nemden korumak amacıyla temelin taş ile inşa edilmesi gereğine işaret etmektedir.

b. Ekonomik Faaliyet İle İlgili Atasözleri

1. Bir avuç altının olacağına, bir avuç toprağın olsun
2. Hazıra dağ dayanmaz
3. Sabahın tutağına yapışan el aç kalmaz
4. Tarlada izi olmayanın, harmanda yüzü olmaz
5. Tandır sıcak iken ekmek tutar
6. Taşıma su ile değirmen dönmez
7. Dünyanın tadı tuz, o da ne ucuz
8. Peteği olmayan ne bilir güzü, sürüsü olmayan ne bilir yazı, parası olmayan ne bilir sözü
9. Rüzgâr eserken harmanı savur
10. Satarsan samanı, yaparsın hanı
11. Aza kanaat etmeyen, çoğu bulamaz
12. İşleyen demir pas tutmaz
13. Yazın gölge hoş, kışın çuval boş
14. Bağ duvar değil çapa ister
15. Sahapsız tarlayı sel alır
16. Yedi yılın samanı, yaptırdı bana bu hanı
17. Yazı başı bişenin (pişenin), kışın aşı bişer
18. Yazın gölge kovanın kışın mızgı dar olur, yiyeceği kar olur
19. Ne giderse bağdan gider, bağbancından (bahçıvan) ne gider.
20. Yazın katlanan, kışın sevinir
21. Ekersen bağ olur, ekmezsen dağ olur
22. Ya herk et, ya terk et

Ülkemizde ekonomik faaliyetlerle ilgili atasözleri daha çok tembelliği yasaklayan, çalışmayı teşvik eden anlamlar içerir. Bu özellikteki atasözleri bir takım ahlaki değerlere vurgu yaparken, toplumsal ilişkileri düzenlemeye yönelik mesajlar verir. Erzincan ve çevresindeki ekonomik faaliyetlerle ilgili atasözlerinde de bu durumu izlemek mümkündür. 2, 3, 4, 6, 11, 12 numaralı atasözleri çalışmanın ve tutumlu olmanın önemini vurgulamaya yöneliktir. Yörede yaz ve kış mevsimleri arasındaki belirgin farklılık, bu yönde bir takım uyarı ve tavsiyelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kış mevsiminin ekonomik faaliyetler bakımından pasif bir devreyi oluşturması, yaz mevsiminde işlerin tamamlanması gerektiği,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

eğer yazdan yeterli hazırlık yapılmaz ise problemlerin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. 5, 9, 13, 17, 18 ve 20 numaralı atasözlerinde bir işin zamanında yapılması özellikle mevsimlik yapılması zorunlu işlerin zamanında tamamlanması tavsiye edilmektedir. 1, 4, 14, 15, 19, 21 ve 22 numaralı atasözleri ise insan hayatında toprağın ve toprağı işlemenin önemine işaret etmektedir. 10 ve 16 numaralı atasözlerinde ise insan hayatında ticaretin önemi anlatılmaktadır.

c. Göç İle İlgili Atasözleri

1. Dere ıssız, tilki bey
2. Çok gezen, çok bilir
3. Yerin şehir olacağına evin şehir olsun
4. Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş
5. Gitti Beyler paşalar, kellere kaldı köşeler
6. Köyden şehre gelin giden kızın başına gül elenir, şehirden köye gelin giden kızın başına da kül elenir

Erzincan ili genelinde göç, toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir nüfus hareketidir. Tarihî devreler içerisinde sık sık etkili olan depremler, nüfusun dışarıya göç etmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet döneminde nüfus artışı ve şehirlerdeki bir takım sosyoekonomik gelişmelerle birlikte, göçler daha da hızlanmıştır. Özellikle ekip biçmeye elverişli arazilerin çok kısıtlı olduğu batıdaki ilçelerden Kemah, İliç ve Kemaliye’de bu durum çok daha belirgindir. Göçler bir taraftan nüfusun azalmasına sebep olurken, diğer taraftan da insanların dışarıyı tanımaları ve değişik kültürleri benimsemeleri bakımından farklı değerlendirilmelidir.

Göçlerin atasözleri üzerindeki etkileri daha çok dışarıya giden insanlara duyulan özlem ya da göç edenlerin memleket hasreti çekmesi şeklindedir. “Gitti beyler paşalar kellere kaldı köşeler” şeklinde söylenen atasözü göç eden insan profilini açıklamak açısından oldukça önemlidir. Gidenler bey ya da paşa şeklinde yorumlanırken, kalanların belki de göç edebilecek durumda olmayan yaşlı ya da düşkünler şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur. (Yörede misafir odalarında oturma düzeni bir takım toplumsal kurallara göre belirlenmiştir. *Sedir* denilen üst köşede çevrenin ileri gelen yaşça büyük, sözü dinlenen insanları otururken, kapıya yakın bölümlerde ise çocuklar ve sosyal statüsü düşük kişiler oturmaktadır). “Dere ıssız, tilki bey” göçlerden sonra ortaya çıkan nüfus azalmasını ve sosyal yapının bozukluğunu, dolayısıyla nüfus kaybını anlatmaktadır. “Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş”,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“yerin şehir olacağına, evin şehir olsun” şeklindeki atasözleri ise memleket özlemini açıklamaya yöneliktir.

d. Hidrografya İle İlgili Atasözleri

1. Sel gider, kum kalır
2. Boğulursan büyük dereye boğul
3. Su aka aka yolunu bulur
4. Taşıma su ile değirmen dönmez
5. Geçidini bilmediğin suya ayağını atma
6. Akan su pislik tutmaz

Erzincan ve çevresinde sular ile ilgili kullanılan atasözleri genellikle suyu örnek göstererek insanlara öğüt verme ya da yol gösterme amacı taşımaktadır. “Boğulursan büyük dereye boğul” hayatta risk almanın ve önemli işler yapmanın önemini, “sel gider kum kalır” ise yapılanların etkisinin ortadan kaybolmayacağını ifade etmektedir. “Su aka aka yolunu bulur” şeklindeki atasözü, akarsuların zamanla yataklarını belirginleştirdiklerinden hareketle hayatta bir takım şeylerin zamanla ve tecrübe ile gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. “Geçidini bilmediğin suya ayağını atma”, insanlara tedbirli olmayı tavsiye ederken, “akan su pislik tutmaz” ise akarsuların kendini temizlediğine işaret eden atasözleridir. Dolayısıyla hidrografya ile ilgili coğrafi çevre şartları referans gösterilerek insanlara bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır.

e. Bitki İle İlgili Atasözleri

1. Yıkılan ağaca balta vuran çok olur
2. Aşısız bağa, ağaçsız dağa güven olmaz
3. Dağ meyvesi acı da olsa dermandır
4. Karaçalının gölgesi olmaz
5. Ağaç ağacı yarar, ahmak kendini yorar
6. Turpun sıkındansa seyreği iyidir
7. Acı kabağı sam çalmaz
8. Yaralı çama balta vuran çok olur

Bitkiler de insanların bir takım hayat tecrübesi oluşturarak bu tecrübelerini atasözlerine yansıtma neden olmuştur. “Aşısız bağa ağaçsız dağa güven olmaz”, meyvecilikte aşının önemine değinirken, aynı zamanda orman türlerinin zayıf olduğu dağlık alanların erozyon ve sel tehlikesine işaret etmektedir. “Yıkılan ağaca balta vuran çok olur” veya “yaralı çama balta vuran çok olur”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

şeklindeki atasözlerinde insanların zor duruma düştüklerinde dostlarının kalmayacağına işaret edilmektedir.

“Dağ meyvesi acı da olsa dermandır” atasözü doğadaki bütün yiyeceklerin insan yararına olduğunu belirtmektedir. Yine bu atasözü insanoğlunun yeryüzünde var olması ile birlikte bitkileri tedavi amaçlı kullanmaya başladığını anlatması bakımından son derece önemlidir. Bilindiği üzere İlkçağlardan beri insanlar kendi yöresinde bulunan bitkilerden farklı amaçlarla ve çeşitli şekillerde yararlanmışlardır. Önceleri doğadan topladıkları yabancı bitkileri kullanmış, sonraları en çok kullandıklarının tarımını yapmışlardır (Akan ve diğ., 2008,68). Halk arasında tedavi amacıyla kullanılması insanlık tarihi ile başlayan bitkisel kökenli ilaçlar, kimyasal dönemin hızlı ilerlemesi ile eski değerini kaybetmiştir. Bununla birlikte, sentetik ilaçların yan etkilerinin, doğal kaynaklılara göre fazla olması, insanları tekrar bitkilerle tedaviye yöneltmiştir. (Yücel-Tülükoğlu, 2000, 12).

“Turpun sıkındansa (sık ekileni) seyreği iyidir” şeklinde kullanılan atasözü ise bir taraftan ürünlerin seyrek ekilmesine diğer taraftan bir toplulukta kalabalığın olumsuzluğuna işaret etmektedir. “Acı kabağı sam çalmaz” ise hayat tecrübesi fazla olan sıkıntılara aşına insanların zorluklara daha kolay göğüs gerebileceğine değinmektedir. Bu atasözü aynı zamanda kötü kimselerin başına herhangi bir kötülüğün gelmeyeceği anlamında da kullanılmaktadır.

f. Jeomorfoloji İle İlgili Atasözleri

1. Meyil verme tellal ile berbere, kırk yıl yağmur yağsa geçmez mermere
2. Üşenene eşik dağ geçidi olur
3. Zengin yükünü dağdan aşırır, fakir düz ovada şaşırır
4. Ağır taşı kimse yerinden kaldıramaz
5. Yerin kulağı vardır.

Erzincan ve çevresinde dağlık kütleler geniş yer tuttuğundan, bu jeomorfolojik manzara geçmişten bu güne insanların hayat tecrübelerinde de önemli yer tutmuştur. Özellikle ekonomik coğrafya ile ilgili bölümde de işlendiği gibi dağın insan hayatında ortaya çıkardığı güçlükler ve bu güçlüklerle başa çıkma yollarından sıkça bahsedilmektedir.

Yeryüzü şekillerinin, özellikle dağlık alanların insan hayatı üzerindeki etkileri ilin türküleri ve diğer folklorik yapısında da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kendisini göstermektedir. Gerçekten de ülke genelinde bilinen Erzincan türkülerinde dağ teması yoğun olarak işlenmektedir.

“Meyil verme tellal ile berbere, kırk yıl yağmur yağsa geçmez mermere” şeklindeki atasözü mermerin direncini ve sertlik değerini vurgulamak için kullanılmıştır. Torosların bir uzantısı olan Munzur dağları ve çevresinde yer yer açığa çıkan kireçtaşının metamorfizmaya uğraması sonucu oluşmuş olan mermer, yöre halkının tecrübe edindiği bir jeolojik unsurdur. “Ağır taşı kimse yerinden kaldıramaz” atasözü taş örnek gösterilerek insanın ağırbaşlılığının önemine, “zengin yükünü dağdan aşırır, fakir düz ovada şaşırır” ise ovalık alanların hayatı kolaylaştırırken, dağların insan hayatını zorlaştırdığına, bunun yanında, zenginlik-fakirlik kıyaslaması ile paranın gücüne işaret edilmektedir. “Yerin kulağı vardır” şeklindeki atasözü ise dedikoduyu önlemek amacıyla yere atfedilmiş bir atasözüdür. Yerin kulağı vardır şeklinde yörede kullanılan atasözü, toplumsal ilişkilerde aynı zamanda bir nezaket ifadesidir. Konuşma sırasında insanlar birbirine “sakın kimse duymasın” diyemediklerinden bu durumu nükteli bir atasözü ile açıklamaktadırlar.

Sonuç

Tarih boyunca insanoğlu farklı düzey ve etkide coğrafi çevre ile etkileşim içerisinde bulunmuştur. Bu etkileşim insan hayatını güçleştirme veya kolaylaştırmanın yanında, tecrübe kazanma açısından da son derece önemlidir. Bu bakımdan coğrafya biliminin amaçlarından biri de insan-çevre arasındaki etkileşimi ortaya koymaktır. Çalışmamızda ülkemizin doğu yarısında yer almakla birlikte çeşitli ortam özellikleri ile geçiş sahası durumunda olan Erzincan ilinde kullanılmakta olan atasözlerinin coğrafi analizini gerçekleştirmeye çalıştık. Çıkan sonuç diğer atasözlerinde olduğu gibi coğrafi anlam taşıyan atasözlerinin de uzun gözlem ve deneyimlerden sonra coğrafi çevre şartlarının etkisini gösterecek şekilde kullandığını göstermektedir. Bu bakımdan çalışma Erzincan ve çevresinin coğrafi şartlarının tarihi seyrini belirlemek açısından da önemlidir.

Erzincan ilinin kültür coğrafyası özelliklerinin ortaya konulması bakımından bu çalışmanın yeni araştırmalarla desteklenmesi gereği açıktır. Bu bağlamda doğal ve beşeri çevre faktörlerinin, edebiyat, folklor, mutfak kültürü ve halk kültürüne olan etkileri incelenmelidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

KAYNAKÇA

- AKAN, H., ve d., 2008, Arat Dağı ve Çevresinde (Birecik, Şanlıurfa) Etnobotanik Bir Araştırma, Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bil. Dergisi 20 (1), Elazığ.
- AKKAN, E., 1963, Erzincan Ovasının İklim Özellikleri, AÜDTCF Dergisi Sayı:XXI Ankara.
- AKSOY, Ö. A., 1991, Atasözleri ve Değimler Sözlüğü I, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- AKSOY, Ö. A., 1991,, Atasözleri ve Değimler Sözlüğü II, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ALBAYRAK, N., 1983, Folklorumuz Ve Erzincan, Ermat Matbaacılık, Erzincan.
- ALKAYA, E., 2001, Tatar Türkçesindeki Dil Ve Söz İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 11 Sayı: 2, Elazığ.
- ALTUN, M., 2004, Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme, Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı 21, İstanbul.
- BALLI, O., 1995, Her Yönüyle Kerer Köyü, İstanbul (ISBN 975-95850-0-6).
- BAYRAKTAR, M., 1994, Kültürel Yönleri İle Anam Babam Erzincan, Aydoğdu Ofset Ankara.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Değimler, I-II, 2004, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 279/331, Ankara.
- DOĞANAY, H., 1999, Coğrafyaya Giriş, Çizgi Kitabevi, Konya.
- GİRGİN, M., 2001, Neden Coğrafya Öğreniyoruz, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 5, Çizgi Kitabevi, Erzurum.
- İliç Kaymakamlığı, 2001, Kuruçay'dan Karasuya İliç, İliç Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Başkanlığı Yayınları, No: 1, İstanbul.
- KARA R., 1997, Yöresel Kültürün Korunması, III. Erzincan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Erzincan.
- Komasyon, 1998, Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan, Ankara.
- SAGLAM, M. Y., 2001, Atasözleri Ve Deyimlerde İmgelem, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18 / Sayı: I, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

-
- SARIÇIÇEK, F., 2004, Üzümlü Folkloru, Üzümlü (Cimin), Doğu Yayınları, Erzincan.
- TOMBUL, M., 2007, Örneklerle Açıklamalı Erzincan Dil Sözlüğü, Erzincan Belediyesi Yayınları, Erzincan.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ N., 2002, Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- YASEN, S., 2006, Uygur Atasözleri A, E Maddeleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YAŞAR, O., YAŞAR F., 2007, Çanakkale Atasözleri Ve Coğrafi Analizi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.E-Sosder.Com, Kış -C.6.
- YAZICI, H. ve d., 2005, Afyonkarahisar Atasözlerinin Coğrafi Analizi, Ulusal Coğrafya Kongresi, 2005, İstanbul.
- YÜCEL, E., TÜLÜKOĞLU A., 2000, Gediz (Kütahya) Çevresinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, Ekoloji, Cilt:9, Sayı:36, İzmir.